

**HERMAN MELVILLNING IKKITA SAYOHAT KUNDALIGI:
HUJJATLI JANRI ORQALI MUALLIF USLUBINING EVOLYUTSIYASI**

Sattarova Dilnoza

JDPI Chet tillar fakul'teti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Maqola Herman Melvilning sayohat kundaliklari uslubi, hikoyasi va kompozitsiyasiga bag'ishlangan - "Evropa va Levantga tashrif jurnali" (1856-1857), "Nyu-Yorkdan Londonga sayohat jurnali" 1849-1850) va ularning Melvillning xayoliy sayohat kitoblari bilan o'zaro bog'liqligi. Ushbu sayohatlardan keyin bir vaqtning o'zida yoki darhol paydo bo'ldi. Sayohat Herman Melvil uchun asosiy mavzulardan biridir; XIX-asr yozuvchisi bo'lib, u badiiy adabiyot va badiiy adabiyot o'rtasida aniq bir chiziq chizishga intiladi, bu esa turli xil yozuv turlarida namoyish etilgan bir xil mavzuni taqqoslash vazifasini ayniqsa qiziqarli qiladi. Amerika qo'shma Shtatlarida XIX XX asr sayohat adabiyoti katta o'rganish qismidir.

Kalit so'zlar: Herman Melvil, Amerika Uyg'onish davri, Amerika romantizmi, XIX asr Amerika adabiyoti, sayohat adabiyoti, kundaliklar.

Safar mavzusi va tasviri Melvil ijodida Markaziy o'rin tutganligi hech kimga sir emas. Hech kimga sir emaski, qadim zamonlardan beri haqiqiy sayohat - ya'ni geografik joylashuvning o'zgarishi har doim inson hayotidagi o'zgarishlar, xarakter va taqdir harakatining rivojlanishidagi hal qiluvchi bosqichlar bilan bog'liq bo'lib kelgan. Bu shuni anglatadiki, adabiy sayohatda har doim tashqi va ichki ikkita syujet mavjud: ma'lum bir metafizik traektoriya har doim qahramonning kosmosdagi harakatiga mos keladi, bu yo'l taassurotlarining ongga ta'sirini tasvirlashi mumkin – ya'ni dinamik, o'zgaruvchan, o'zgarmas – nima haqida har doim biz bilan. Melvill falsafiy burilish yozuvchisi bo'lib, hech kim bu syujetni matnda qanday qilib ambivalentsiyani namoyish qilishni va uni texnika sifatida ishlatishni bilmagan: keling, bunday oqilona Starbuck dastlab qanchalik sekin jinnilik va kufrga botishini, "Mardi" ning asosiy xarakterining ongi qanday qilib qaytarib bo'lmaydigan tarzda ketishini eslaylik haqiqiy dunyodan uzoqda, tasodifning oldindan aytib bo'lmaydiganligiga qanday bo'ysunish Isroil Potter va Billi Buddni qamrab oladi. Bularning barchasi ularga dengiz orqali o'rgatilgan, ular dastlab ular a nuqtadan B nuqttagacha ergashganday tuyuldi. Melvilning dengiz tasviri aynan qanday ma'nolarga to'ldirilganligi haqida ko'p narsa yozilgan va bu erda ushbu masalaning yoritilishi ortiqcha bo'lar edi.

Melvil o'zi ko'p sayohat qilgani, sayohat yozuvlarini tuzganligi va shu bilan badiiy adabiyot bilan bir qatorda sayohat haqida hujjatli matnlarni yaratishi muhimdir. Shu bilan birga, uning uchun XIX asr muallifi sifatida badiiy olamning qayta talqin qilingan haqiqati va voqelikning hozirgi qayta talqin qilinishi, xususan,

haqiqiy sayohat, kundalik nasrida "men"-belgi va "men"-kundalik o'rtasidagi farq aniq edi. Ulardan biri boshqasi uchun ko'p jihatdan mavjud, hujjatli film badiiy ravishda qayta tug'iladi – lekin dastlab bu so'z bilan o'zaro ta'sir qilishning tubdan farq qiladigan usullari, birinchi navbatda ularning funktsiyalarida. "Sentimental sayohat" kabi asarlar XX asrning ikkinchi yarmigacha kamdan-kam bo'lgan va saqlanib qolgan. Boshqa tomondan, melvil bu borada juda an'anaviy yozuvchi edi. Hujjat asosida alohida janr sifatida sayohat haqidagi aniq g'oyaning mavjudligini Vadim Mixaylov tasdiqlaydi: "o'tgan asrda (1999 yil dissertatsiya-taxminan. DK) "sayohat" ning janr sifatida mavjudligiga oid dalillar o'quvchi va yozuvchilarga hech qanday shubha tug'dirmadi."¹

Biz Melvillning ikkita sayohat kundaligini tanladik-1849-1850. (Nyu-Yorkdan Londonga sayohat) va 1856-1857 (Nyu-Yorkdan Evropa va Levantgacha). Ushbu kundaliklar bir-biridan o'n yildan kam vaqt bilan ajralib turadi, ammo bu yillar Melvillning rassom sifatida shakllanishida eng ahamiyatlidir. 1849-yil aprel oyida "Mardi" tugallandi, nashr etildi va dunyo bo'ylab bo'ed qilindi, bu "Qarshidan" degandek, ya'ni jamoatchilik didini hisobga olgan holda bir necha romanlar yaratilishiga olib keldi: "Redburn" (muallif tomonidan vafotigacha nafratlanadi) va "Oq Ko'ylagi" (rus tiliga tarjima qilingan va oramizda bir xil "Mardi" ga qaraganda ancha mashhur bo'lgan ijtimoiy keskinligi tufayli). 1849 yil oktyabrda Melvill Londonda noshir bilan Evropada "Oq ko'ylagi" nashr etilishi to'g'risida muzokara olib borish uchun bordi. Keyin, 50-yillarda Melvillning deyarli barcha muhim asarlari, shu jumladan, "Mobi Dik" yozildi. 1857 yilda Tempter nashr etildi-Melvillning so'nggi yirik nasriy asari, so'ngra bo'xsonada 20 yillik xizmat va birinchi qator emas she'rlar tarkibi. Shunday qilib, ikkinchi sayohat – Evropa va Levantga – bu muvaffaqiyat, muvaffaqiyatsizlik va bir nechta – boshqalarning ta'siridan xalos bo'lish, tushunmovchilikdan umidsizlik va boshqalarni bilgan allaqachon to'liq shakllangan Nasr yozuvchisining sayohati-ehtimol hamma narsa katta yozuvchi o'z faoliyati davomida duch kelishi mumkin. Eslatib o'tamiz, Melvill uchun bu 30 va 38 yil orasidagi bo'shliq. Ikkinchi safarida Melvill Angliyadagi eng yaqin do'sti Xotornga tashrif buyurdi. Kundalikdagi yozuv quyidagicha:

*"Yaxshi kun. Men uzoq vaqt dengiz bo'yida yurdim. Qum va o't. Yovvoyi va vayronagarchilik. Kuchli shamol. Yoqimli suhbat. Kechqurun tulki va g'ozda kuchli porter va shashka. Julian chiroyli yigit bo'lib o'sdi. U onasidan balandroq. Xotorn xonim yaxshi emas. Janob Xotorn men uchun uyda qoldi"*². Og'zaki hodisa sifatida kundaliklarga kelsak, birinchi navbatda ma'lum bir matnning "savodliligi" darajasini

¹ Mixaylov V.A. Evolyutsiya janra literaturnogo puteshestviya v proizvedeniyax pisateley XVIIIIX vekov, 1999, Volgograd: VGPU. S. 13.

² Melvill G. Dnevnik puteshestviya v Yevropu i Levant. M.: Mysl, 1979. S. 9.

ko'rsatish, boshqacha qilib aytganda, muallif o'z yozuvlarini nashr etishni maqsad qilgan-qilmaganligini aniqlash kerak.

“Melvill, odatdagidek, Providence, kelajak va inson tushunchasidan tashqari boshqa mavzular haqida gapira boshladi va u "bir kun hech narsaga aylanmaydigan narsaga deyarli tayyor" ekanligini e'lon qildi, ammo baribir u bu o'zgarishni kutganiga singib ketgan, umuman taskin topmagan ko'rinadi; menimcha u to barqaror iymon topmaguncha tinchimaydi. Bu uning o'jarligi juda g'alati-men uni taniganimdan beri har doim unda bo'lgan o'jarlik va ehtimol biz uchrashganimizdan ancha oldin bo'lgan-o'jarlik uni bu cho'llar bo'ylab oldinga va orqaga yurishga majbur qiladi, ular orasida biz o'tirgan qum tepalari singari g'amgin va monoton. U to'g'ri ishonishga qodir emas va o'zining ishonmasligi bilan tinchlikda bo'lmaydi va u ikkalasi o'rtasida tanlov qilish uchun harakat qilmaslik uchun juda halol va jasurdir. Agar u dindor bo'lganida edi, u eng haqiqiy imon va solihlikka o'rnak bo'lar edi; u yuksak, olijanob ruhga ega va bizning mutlaq ko'pchiligimizdan ko'ra o'lmaslikka loyiqdir”³.

Xotorning ushbu kundalik yozuvini o'qib, 1856-1857 yillardagi sayohat paytida Melvil qanday kayfiyatda bo'lganini tasavvur qilish qiyin emas. Aynan shu vaqt oralig'ining ahamiyati tufayli biz uchun, birinchi navbatda, ikkita kundalikning uslubini taqqoslash va Melvilning qanday qilib maxsus qurishdagi farqlarni aniqlash qiziq tuyuladi - yana bir bor ta'kidlaylik-1849 va 1856 yillarda kundalik xronotopi, Melvillning bunday o'zgarishlar sifatida sayohatni qanday qabul qilishi; ikkinchidan, voqelikni tasvirlash tarzidagi o'zgarishlar badiiy rivoyat metodlariga qanday ta'sir qilishini kuzatishga harakat qilish. Buning uchun kundaliklarning o'zidan tashqari xronologik jihatdan ularga eng yaqin asarlar – "Mardi" (1849), "Oq no'xat kamzul" (1849) va "Ayvondagi hikoyalar" (1856) to'plamiga murojaat qilamiz. Shuni ham ta'kidlash kerakki, ikkinchi kundalikda tasvirlangan Muqaddas erga sayohat Melvillni "Klerel: she'r va Muqaddas erga ziyorat" she'rini yaratishga ilhomlantirdi.

Melvil kundan – kunga kundalik yuritishni odat qilmagan-u kundaliklarni tartibsiz saqlagan, faqat hamma narsani batafsil yozib olishni zarur deb hisoblaganida, masalan, sayohat paytida taassurotlarni yozib olish zarur bo'lganda. Keyin Melvillning yozuvlari nihoyatda batafsil xarakterga ega bo'ldi. Bu o'z – o'zidan yozuvchining hayotning bunday davrlariga bo'lgan o'ziga xos yondashuvi haqida gapiradi-Melvil ularni og'zaki dizaynni nazarda tutadigan narsa sifatida qabul qildi. Shunga qaramay, u birinchi kundalikni (1849-1850) aniq "o'zi uchun" saqlagan, uni birinchi navbatda kelajakda o'zi uchun foydali bo'lgan tasvirlar va faktlarning cho'chqachilik banki deb hisoblagan. Ikkinchi kundalik (1856-1857) keyinchalik Jahon madaniyati bo'yicha ma'ruzalarning asosini tashkil etdi, bu bilan Melvill yozuvchilik faoliyati qulaganidan keyin juda ko'p gapirdi. Shu bilan birga, Melvill

³ Hawthorne, N. The English Notebooks, (1853–1858), ed. R. Stewart. New York: Modern Language Association of America; London: Oxford University Press, 1941: 451 (entry for 20 November 1856). Перевод мой. – Д.К.

ushbu yozuvlarni yozish va ularning materiallari bo'yicha ma'ruzalar tayyorlashni maqsad qilgan deb aytish mumkin emas. Holbuki, ikkinchi kundalik dastlab birinchisiga qaraganda adabiy xarakterga ega, birinchisi, aksincha, so'zning kundalik ma'nosida kundalikka ancha yaqin. Shuning uchun birinchi kundalikda Melvil shaxs sifatida, ikkinchisida – Melvil yozuvchi sifatida ko'proq ma'lumot mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mixaylov V.A. Evolyutsiya janra literaturnogo puteshestviya v proizvedeniyax pisateley XVIIIIXIX vekov, 1999, Volgograd: VGPU. S. 13.
2. Melvill G. Dnevnik puteshestviya v Yevropu i Levant. M.: Мысль, 1979. S. 9.
3. Hawthorne, N. The English Notebooks, (1853–1858), ed. R. Stewart. New York: Modern Language Association of America; London: Oxford University Press, 1941: 451 (entry for 20 November 1856). Перевод мой. – Д.К.
4. Turgunova, F. (2022). fazilatturgunova05@ gmail. com FRAZEOLOGIIYADA CHEGARALAR MUAMMOSI: FRAZEOLOGIIYADA CHEGARALAR MUAMMOSI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
5. Turg'unova, F. R. (2022). THE TITLE OF THE ARTICLE IN ENGLISH AS THE SUBJECT OF RESEARCH. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 10, 174-177.
6. Turgunova, F. (2022). fazilatturgunova05@ gmail. com TILDA KOMPRESSIYA HODISASI: TILDA KOMPRESSIYA HODISASI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
7. Ataboyev Isroiljon Mirza o'g'li. (2022). RESPONDING TO A SPEECH REPROACH. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 10, 161–167. Retrieved from <https://journalzone.org/index.php/bjgesd/article/view/157>
8. Ataboyev, I. (2022). isroilataboyev2@ gmail. com FRAZEOLOGIK EVFEMIZMLARNING DISKURS TAHLILI: INGLIZ TILINI O'QITISHDA EKSPERIMENTAL MA'LUMOTLAR: FRAZEOLOGIK EVFEMIZMLARNING DISKURS TAHLILI: INGLIZ TILINI O'QITISHDA EKSPERIMENTAL MA'LUMOTLAR. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
9. Ataboyev, I. (2022). isroilataboyev2@ gmail. com FANTASTIK JANR ASARLARIDA XAYOLIY TILNING SIRLI VAZIFASI: FANTASTIK JANR ASARLARIDA XAYOLIY TILNING SIRLI VAZIFASI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
10. Ataboyev, I. (2022). isroilataboyev2@ gmail. com LINGVISTIK HODISA SIFATIDA TANBEH BERISHGA LUG'AT YONDASHUVI: LINGVISTIK HODISA SIFATIDA TANBEH BERISHGA LUG'AT YONDASHUVI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).